บทที่ 1
บทนำ

1. แบคทีเรียในน้ำนม

แบคทีเรียที่พบในน้ำนมดิบมีมากมายหลายชนิด ทั้งนี้เนื่องจากน้ำนมเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ แต่แบคทีเรียที่มีความสำคัญและมีประโยชน์ในทางอุตสาหกรรมได้แก่ แบคทีเรียในกลุ่มแลคติก แบคทีเรียในกลุ่มนี้ประกอบด้วย

1.1 แบคทีเรียในสกุล Lactobacillus

แบคทีเรียในสกุล (Genus) Lactobacillus จัดอยู่ในตระกูล (Family) Lactobacillaceae (Diebel และ Seeley., 1974) เป็นแบคทีเรียแกรมบวก ไม่สร้างสปอร์ เคลื่อนที่ได้ มีลักษณะเซลล์รูปท่อน มักพบเป็นสายสั้นๆ เจริญได้ในที่มีอากาศและไม่มีอากาศ มีความต้องการสารอาหารค่อนข้างซับซ้อนและสมบูรณ์ มักพบในอาหารหมักพวกเนื้อสัตว์ ผักและผลิตภัณฑ์นม (Jeremy., 1986)

1.2 แบคทีเรียในสกุล Leuconostoc

แบคทีเรียในสกุล Leuconostoc จัดอยู่ในตระกูล Streptococcaceae เป็นแบคทีเรียแกรมบวก ไม่สร้างสปอร์ ไม่เคลื่อนที่ มีลักษณะเซลล์กลม มักพบเป็นคู่หรือเป็นสาย สามารถเจริญได้ทั้งในที่มีอากาศและไม่มีอากาศ นิยมใช้เชื้อชนิดนี้เพื่อผลิตสารที่มีกลิ่นหอม (นภา, 2535)

1.3 แบคทีเรียในสกุล Pediococcus

แบคทีเรียในสกุล Pediococcus จัดอยู่ในตระกูล Streptococcaceae เป็นแบคทีเรียแกรมบวก ไม่สร้างสปอร์ ไม่เคลื่อนที่ มีลักษณะเซลล์กลม มักพบเป็นคู่หรือเป็นกลุ่ม เจริญได้ ทั้งในที่มีอากาศและไม่มีอากาศ มีความต้องการสารอาหารที่สมบูรณ์ แบคทีเรียกลุ่มนี้มักพบในอาหารหมักพวกผัก เนื้อสัตว์ (ไส้กรอกเปรี้ยว) เป็นต้น (นภา, 2535)

1.4 แบคทีเรียในสกุล Streptococcus

แบคทีเรียในสกุล Streptococcus (Lactococcus) จัดอยู่ในตระกูล Streptococcaceae เป็นแบคทีเรียแกรมบวก ไม่สร้างสปอร์ ไม่เคลื่อนที่ มีลักษณะเซลล์กลมแบบ cocci หรือรี แบบ oval ขนาดเล็กกว่า 2 ไมโครเมตร จะพบเป็นคู่หรือสาย มีทั้งพวกที่ต้องการอากาศ (aerobe) หรือต้องการอากาศเพียงเล็กน้อย (microaerophile) และบางพวกต้องการ CO_2 ในการเจริญ หรืออาจจะไม่ต้องการอากาศ (strictly anaerobe) แบคทีเรียกลุ่มนี้ มีความ ต้องการสารอาหารค่อนข้างซับซ้อนและสมบูรณ์ สามารถใช้อาหารพวกคาร์โบไฮเดรต และเปลี่ยนเป็นกรดแลคติคเป็นส่วนใหญ่ (Jeremy. , 1986.)

แบคทีเรียในสกุลนี้แบ่งได้เป็น 6 กลุ่ม ได้แก่

1.4.1 PYOGENIC STREPTOCOCCI

แบคทีเรียในกลุ่มนี้จะย่อยสลายเม็ดเลือดแดงอย่างสมบูรณ์ (β-hemolytic) แต่บางสายพันธุ์ย่อยสลายเม็ดเลือดแดงไม่สมบูรณ์ (α-hemolytic) หรืออาจไม่ย่อยสลายก็ได้ จะมี polysaccharide antigen ที่ผนังเซลล์ แบคทีเรียกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ทำให้เกิดโรคในคนและในสัตว์ โดยปกติแบคทีเรียกลุ่มนี้จะ เจริญในอาหารเป็นสายสั้นหรือยาว ในการเจริญแบคทีเรียกลุ่มนี้ต้องการสารอาหารค่อนข้างซับซ้อนและสมบูรณ์ อุณหภูมิที่เหมาะสมสำหรับการเจริญ คือ 37 ^{o}C สามารถเจริญในสภาพมีอากาศ (aerobe) และถูกทำลายได้โดยความ ร้อนที่อุณหภูมิ 56 ^{o}C ตัวอย่างของเชื้อในกลุ่มนี้ เช่น *Streptococcus pyogenes* , *Streptococcus pneumoniae* เป็นต้น

1.4.2 ORAL STREPTOCOCCI

แบคทีเรียกลุ่มนี้มักพบในช่องปากและทางเดินหายใจส่วนต้นของคนและสัตว์ แบคทีเรียกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ย่อยสลายเม็ดเลือดแดงไม่สมบูรณ์ (α- hemolytic) ความสนใจที่จะศึกษา oral streptococci เพิ่มขึ้นอย่างมากในระยะที่ผ่านมานี้เนื่องจากเชื้อในกลุ่มนี้ทำให้เกิดโรคกับส่วนต่างๆ ของร่างกาย โดยเฉพาะ *Streptococcus mutans* ทำให้เกิดโรคฟันผุ

1.4.3 ENTEROCOCCI

แบคทีเรียกลุ่มนี้เป็นแบคทีเรียที่พบโดยทั่วไปในระบบทางเดินอาหารของคนและสัตว์ ถึงแม้ว่าจะไม่มีความสำคัญมากนักในการทำให้เกิดโรค แต่ก็มีการศึกษากันมากเนื่องจากเชื้อเหล่านี้มักพบในน้ำและอาหารซึ่งมักจะสัมพันธ์กับการปนเปื้อน อุจจาระของคนและสัตว์ ตัวอย่างของเชื้อในกลุ่มนี้ เช่น *Streptococcus faecalis* , *Streptococcus avium* เป็นต้น

1.4.4 LACTIC ACID STREPTOCOCCI (LACTOCOCCI)

Lactic acid streptococci ประกอบด้วย *Streptococcus lactis* สายพันธุ์ต่างๆ และ *Streptococcus raffinolactis* เชื้อในกลุ่มนี้จะย่อยสลายเม็ดเลือดแดงไม่สมบูรณ์ หรืออาจไม่ย่อยสลายก็ได้ มี Group N antigen เชื้อในกลุ่มนี้มีความสำคัญอย่างมากในอุตสาหกรรมนม

1.4.5 ANAEROBIC STREPTOCOCCI

แบคทีเรียกลุ่มนี้มักพบเป็นคู่หรือสายและผลิตกรดแลคติคเป็นผลผลิต หลักในการหมัก ซึ่งบางครั้งอาจจะมีการผลิตกรดอะซีติก กรดฟอร์มิก เอธานอล หรือ CO_2 ปนออกมาในปริมาณเล็กน้อย ตัวอย่างของแบคทีเรียในกลุ่มนี้ เช่น *Streptococcus pleomorphus* ,*Streptococcus morbillorum* เป็นต้น

1.4.6 OTHER STREPTOCOCCI

แบคทีเรียในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ไม่ย่อยสลายเม็ดเลือดแดง สามารถแยกได้ จากผิวของสัตว์และจากผลิตภัณฑ์นม ตัวอย่างแบคทีเรียในกลุ่มนี้ เช่น *Streptococcus thermophilus*, *Streptococcus uberis* เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. การใช้ Lactic Streptococci ในผลิตภัณฑ์นม

Lactic Streptococci เป็นหัวเชื้อที่ใช้กันมากในอุตสาหกรรมเตรียมผลิตภัณฑ์นมพวกเนยแข็ง ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1. แสดงการใช้ Lactic Streptococci ในผลิตภัณฑ์นมหมัก

(Skinner และ Quesnel., 1978.)

CULTURE	PRODUCT
St. cremoris *St. lactis* *St. diacetylactis*	most hard cheese , including English terretorial (e.g. Cheddar)
St. cremoris *St. lactis* *St. diacetylactis* *Leuconostoc* spp.	Mould - ripened cheese (e.g. Stilton) Dutch - type cheese (e.g. Gouda)
St. cremoris *St. diacetylactis* *Leuconostoc* spp.	Cottage cheese , cream cheese , cultured cream
St. thermophilus	Yoghurt , cooked cheese (e.g. Emmental , Gruyere)

3. การสร้างสารยับยั้งการเจริญของจุลินทรีย์ต่างๆโดย Lactic Streptococci

มีรายงานที่กล่าวถึงความสามารถของสารที่สร้างโดย Lactic Streptococci ในการยับยั้งการเจริญของจุลินทรีย์ที่ทำให้อาหารเกิดการเน่าเสียและทำให้เกิดโรคในผู้บริโภค โดยสารที่ Lactic Streptococci สามารถสร้าง ได้แก่

3.1 กรดอินทรีย์ (Organic Acid)

การสะสมของกรดอินทรีย์จะทำให้ค่าความเป็นกรด-ด่างลดลง ซึ่งจะมีผลต่อจุลินทรีย์บางชนิดที่ไม่สามารถทนกรด เช่น *Bacillus sp.* , *E. coli* , *Pseudomonas sp.* เป็นต้น (Charlotta และ Lindgreen., 1993.)

กรดอินทรีย์จะมีผลต่อการเจริญของจุลินทรีย์โดยการยับยั้งกระบวนการเมตาโบลิสมที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ กรดอินทรีย์ที่อยู่ในรูปไม่แตกตัวจะสามารถซึมผ่านเข้าสู่เซลล์ของแบคทีเรียได้และแตกตัวเป็นอิออนภายใน ทำให้ระดับความเป็นกรด-ด่างภายในเซลล์ลดลง ขัดขวางการสร้างพลังงานและ การเคลื่อนที่ของประจุ ยับยั้งการขนส่งและการสังเคราะห์สารที่จำเป็นต่อเซลล์ หรืออาจเกิดปฏิกริยากับเซลล์ มีผลทำลายเซลล์หรือหน่วงเหนี่ยวการเจริญของจุลินทรีย์นั้นๆ (Charlotta และ Lindgreen., 1993 ; Beuchat และ Golden., 1989)

3.2 ไฮโดรเจนเปอร์ออกไซด์ (Hydrogen peroxide; H_2O_2)

Lactic Streptococci สามารถสร้าง H_2O_2 ระหว่างการเจริญได้ โดยเฉพาะเมื่อเลี้ยงเซลล์ในสภาวะที่มีอากาศโดยใช้ O_2 เป็นตัวรับอิเล็กตรอน ปฏิกริยาที่ใช้มีหลายวิธี(Dasechel., 1989.) ได้แก่

$$PYRUVATE + O_2 + PO_4^{3-} \xrightarrow{\text{pyruvate oxidase}} ACETYL\ PHOSPHATE + CO_2 + H_2O_2$$

$$LACTATE + O_2 \xrightarrow{\text{L-lactate oxidase}} PYRUVATE + H_2O_2$$

$$LACTATE + O_2 \xrightarrow{\text{NAD-independent D-lactate dehydrogenase}} PYRUVATE + H_2O_2$$

$$NADH + H^+ + O_2 \xrightarrow{\text{NADH-oxidase}} NAD + H_2O_2$$

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การสะสมของ H_2O_2 ในอาหารเลี้ยงเชื้อเกิดขึ้นเนื่องจากแบคทีเรียเหล่านี้ไม่มีเอ็นไซม์คะตะเลส (Jeremy., 1986) การสร้างและการสะสมของ H_2O_2 ในอาหารเลี้ยงเชื้อจะสามารถยับยั้งการเจริญของ *Stap. aureus* (Dahiya และ Speck., 1968) และ *Pseudomonas* spp. ได้ (Price และ Lee., 1970) โดย H_2O_2 จะทำปฏิกริยากับสารอื่นๆเพื่อสร้างสารต่อต้านจุลชีพ เช่น ในนมดิบ H_2O_2 จะทำปฏิกริยากับ Endogenous Thiocyanate โดยมีเอ็นไซม์ Lactoperoxidase สร้างสารตัวกลาง (intermediate oxidation) ที่สามารถยับยั้งจุลินทรีย์ได้ กระบวนการนี้ เรียกว่า Lactoperoxidase Antibacterial System

3.3 ไดอะซิติล (Diacetyl)

ไดอะซิติลมีชื่อทางเคมีว่า 2,3-butanedione จัดเป็นผลิตภัณฑ์ตัวสุดท้าย ที่สร้างมาจากตัวกลางไพรูเวท ไดอะซิติลมีความสำคัญต่ออุตสาหกรรมการทำเนย เพราะเป็นสารที่มีกลิ่นหอม ไดอะซิติลสามารถยับยั้งจุลินทรีย์ได้หลายชนิด โดยยีสต์และแบคทีเรียพวกแกรมลบจะมีความไวต่อไดอะซิติลมากกว่าแบคทีเรียพวกแกรมบวก ถึงแม้ว่าไดอะซิติลจะจัดอยู่ในบัญชี GRAS (Generally Recognized As Safe) แต่การใช้ในการถนอมอาหารยังจำกัด เพราะต้องใช้ในปริมาณมาก และมีกลิ่นที่รุนแรง (Dasechel., 1989. ; Jay., 1982.) กลไกการยับยั้งของไดอะซิติลคาดว่าเกิดจากการรบกวนตำแหน่งกรดอะมิโนอาร์จินีนโดยทำปฏิกริยากับอาร์จินีนที่เป็นองค์ประกอบในโปรตีนหรือเอนไซม์ของแบคทีเรีย

3.4 แบคทีริโอซิน (Bacteriocin)

แบคทีริโอซินจัดเป็นสารต่อต้านจุลชีพ (Antimicrobial substance) ที่สร้างขึ้นจากแบคทีเรียหลายสายพันธุ์ (Dasechel., 1989.) โดยสารต่อต้านจุลชีพต่างชนิดกันจะมีลักษณะผลการยับยั้งจุลินทรีย์ (Antimicrobial spectrum) แตกต่างกันไปทั้งในแง่การทำลาย,กลไกการทำงาน (Mode of Action) และสมบัติทางเคมี แบคทีริโอซินเป็นสารที่มีโปรตีนเป็นส่วนประกอบจะมีฤทธิ์ในการฆ่าหรือทำลายแบคทีเรียที่มีภูมิรับไว (susceptible bacteria) และจำเพาะต่อบริเวณรับแบคทีริโอซิน (Bacteriocin Recepter) บนเซลล์แบคทีเรียด้วย (Tagg และคณะ, 1976.)

การศึกษาเกี่ยวกับแบคทีเรียที่สร้างแบคทีริโอซินเริ่มศึกษาใน *E. coli* ที่สร้างสารโคลิซิน (colicins) ซึ่งได้มีการศึกษาอย่างละเอียดถึงกลไกการทำงาน (Mode of action), ผู้ถูกอาศัย (Host Range), ลักษณะทางพันธุกรรม (genetic determination) และการทำบริสุทธิ์ (purification) เป็นต้น

แบคทีริโอซินของแบคทีเรียกลุ่มแลคติคสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท (Venema และคณะ , 1993.)

ก) พวกแลนติไบโอติก (Lantibiotic)

เป็นแบคทีริโอซินที่มีขนาดเล็ก ประกอบด้วยกรดอะมิโนบางชนิดที่ต่างไป เช่น ดีไฮโดรอะลานีน (dehydroalanine) , แลนทิโอนีน (lantionine) และ บีตา-เมทิลแลนทิโอนีน (β-methyllanthionine) ตัวอย่างที่รู้จักกันดีของแบคทีริโอซินพวกนี้ ได้แก่ ไนซิน (Nisin)

ข) พวกที่ไม่ใช่แลนติไบโอติก (Non-lantibiotic)

เป็นแบคทีริโอซินที่มีขนาดต่างๆกัน ระหว่าง 2.5-37 กิโลดาลตัน ประกอบด้วยกรดอะมิโนปกติ (regular amino acid) ตัวอย่างของแบคทีริโอซินพวกนี้ ได้แก่ แลคโตคอคซิน (Lactococcin) ซึ่งมีขนาดเล็ก 5-10 กิโลดาลตัน

4. <u>แบคทีริโอซินที่สร้างโดย Lactic Streptococci</u>

4.1 ดิพโพลคอคซิน (Diplococcin)

ดิพโพลคอคซินเป็นแบคทีริโอซินที่สร้างโดย *Lactococcus lactis* subsp. *cremoris* stain *346* ในอาหารเลี้ยงเชื้อ M 17 และในน้ำนม โดยสร้างในช่วงต้นของ stationary phase ผ่านการทำให้บริสุทธิ์โดยกระบวนการทางโครมาโตกราฟี พบว่ามีน้ำหนักโมเลกุลประมาณ 5,300 ดาลตัน (Davey และ Pearce., 1982.) ดิพโพลคอคซินไม่เสถียรที่อุณหภูมิห้อง สลายอย่างรวดเร็วเมื่อถูกความร้อนหรือถูกย่อยด้วยเอ็นไซม์ย่อยโปรตีน (proteolytic enzyme) เช่น ไคโมทริปซิน (chymotrypsin) , ทริปซิน (trypsin) และ โปรเนส (pronase) จากการวิเคราะห์ส่วนประกอบของกรดอะมิโน พบว่าประกอบด้วยกรดอะมิโนชนิดที่เป็นกรดและเป็นกลาง และมีกรดอะมิโนที่เป็นเบสน้อย ดิพโพลคอคซินมีผลยับยั้งการสังเคราะห์โปรตีน และยับยั้งการสร้าง DNA และ RNA ในเซลล์ที่ไวต่อดิพโพลคอคซิน เช่น *L. lactis* subsp. *lactis* และ *L. lactis* subsp. *cremoris* ซึ่งจะทำให้เซลล์ตายโดยไม่เกิดการแตกของเซลล์ (Catherine และ Barefoot., 1993.)

4.2 แลคโตสเตรปซิน (Lactostrepcins)

แลคโตสเตรปซินเป็นแบคทีริโอซินที่ทนกรด สร้างโดย *L. lactis* biovar. *diacetylactis* (สายพันธุ์ที่ไม่สร้างไนซิน) บางสายพันธุ์ของ *L. lactis* subsp.*cremoris* และ *L. lactis* subsp. *diacetylactis* (Zejdel และ คณะ , 1985.) การทำงานสูงสุดของแลคโตสเตรปซินจะเกิดขึ้นที่ระดับความเป็นกรดด่างน้อยกว่า 5 และจะสูญเสียสภาพการทำงานเมื่ออยู่ในระดับความเป็นกรดด่างเท่ากับ 7 แลคโตสเตรปซินจะถูกย่อยโดยเอ็นไซม์ย่อยโปรตีน ทนความร้อนที่ 121°C 10 นาที และจะสร้างขึ้นในน้ำนมและในอาหารเลี้ยงเชื้อที่ไม่มีการให้อากาศ โดยจะสร้างในช่วงต้นของการเจริญในระยะ log phase เมื่อนำไปผ่านกระบวนการทำให้บริสุทธิ์บางขั้นตอนโดยทำไดอะไลซิสและ ultrafiltration พบว่ามีน้ำหนักโมเลกุลมากกว่า 10,000 ดาลตัน แลคโตสเตรปซินจะมีผลยับยั้งเซลล์ Lactococci Group A, C, G , Streptococci , *Lb. helveticus* , *Leuconostoc mesenteroides* subsp. *cremoris* , *Ln. paracitrovorum* และ *B. cereus* (Kozak และคณะ , 1978.)

แลคโตสเตรปซิน 5 สร้างโดย *L. lactis* subsp. *cremoris* 202 จากการทำให้บริสุทธิ์โดยวิธี SDS - PAGE พบว่า มีน้ำหนักโมเลกุลมากกว่า 20,000 ดาลตัน และจะพบในอาหารเลี้ยงเชื้อที่ไม่มีการให้อากาศ โดยจะสร้างในช่วงต้นของการเจริญในระยะ log phase แลคโตสเตรปซิน 5 สามารถทำลายเยื่อหุ้มเซลล์ และยังมีผลรบกวนการขนส่งยูริดีน (uridine) รวมทั้งยับยั้งการสร้าง DNA , RNA และ โปรตีน (Zajdel และคณะ , 1985.)

4.3 แลคโตคอคซิน 1 (Lactococcin I)

แลคโตคอคซิน 1 เป็นแบคทีริโอซินที่สร้างโดย *L. lactis* subsp. *cremoris* strain AC 1 สามารถยับยั้งพวก Lactobacilli สายพันธุ์อื่นและ Clostridia บางสายพันธุ์ พบว่าแลคโตคอคซิน 1 จะสร้างขึ้นในอาหารเลี้ยงเชื้อ lactic broth และในน้ำนม โดยจะสร้างในช่วงของการเจริญระยะ log phase เมื่อผ่านกระบวนการทำให้บริสุทธิ์พบว่าแลคโตสเตรปซินมีน้ำหนักโมเลกุลประมาณ 6,000 ดาลตัน ทนความร้อน 99°C 30นาที และมีความเสถียรที่ค่าความเป็นกรด - ด่าง ในช่วง 4.5 - 7.0 (Geis และ Teuber., 1983.)

4.4 แลคโตคอคซิน เอ (Lactococcin A)

แลคโตคอคซิน เอ ที่สร้างโดย *L. lactis* subsp. *cremoris* LMG 2130 ในอาหาร M17 (Parente และ Hill., 1992.) มีฤทธิ์ในการฆ่า *L. lactis* subsp. *cremoris* , *L. lactis* subsp. *diacetylactis* และ Clostridia เมื่อนำมาทำให้บริสุทธิ์พบว่า มีน้ำหนักโมเลกุลประมาณ 5,778 ดาลตัน มีค่า I.S. (isoelectric point) 9.2 ไม่ละลายน้ำ ถูกย่อยโดยเอ็นไซม์ย่อยโปรตีน มีความเสถียรในสารละลาย 60% เอธานอล ที่ 20°C และ 2.5 mM Sodium Phosphate (pH.7.3) แลคโตคอคซิน เอ จะมีผลต่อเซลล์เมมเบรนทำให้เกิดการแตกขององค์ประกอบต่างๆภายในเซลล์ นอกจากนี้แลคโตคอคซิน เอ อาจสร้างจาก *L. lactis* subsp. *cremoris* สายพันธุ์อื่นๆ เช่น 9B4 , *L. lactis* subsp. *lactis* biovar. *diacetylactis* WM 4 (Holo และคณะ , 1991.)

4.5 ไนซิน (Nisin)

ไนซินเป็นแบคทีริโอซินที่สร้างจาก Lactic acid bacteria ที่มีการศึกษาอย่างกว้างขวางมานาน (Liu และ Hansen., 1990. ; Catherine และ Barefoot., 1993.) ไนซินจัดเป็น Lantibiotic เป็นกลุ่มของเปปไทด์ที่มี α,β-unsaturated amino acid (dehydroalanine และ dehydrobutyrine) และ thioether amino acid (lanthionine และ β-methyllanthionine) มีน้ำหนักโมเลกุลประมาณ 3,500 ดาลตัน มีการทำงานต่อต้านแบคทีเรียแกรมบวก รวมทั้ง Lactococci , Bacilli , Micrococci , *S. aureus* , *Listeria monocytogenes* และ *Clostridium botulinum* (Hurst., 1983.) ไนซินทนความร้อน 100 °C 10 นาที แต่จะสลายได้ด้วย ไคโมทริปซิน (chymotrypsin) และ ทนต่อโปรเนส (pronase) และ ทริปซิน (trypsin) ภายใต้สภาวะที่เป็นกรด ไนซินมีผลโดยตรงต่อเซลล์เมมเบรน ทำให้เกิด efflux ของกรดอะมิโนและประจุบวก ทำให้ไม่เกิดกระบวนการ proton motive force และยังรบกวนกระบวนการ cellular biosynthesis ทำให้เกิดการสูญเสีย membrane potential เซลล์จึงตายในที่สุด

4.6 แลคติซิน 481 (Lacticin 481)

แลคติซิน 481 เป็นแบคทีริโอซินที่สร้างโดย *L. lactis* subsp. *lactis* 481 (Piard และคณะ , 1992.) จัดเป็น lantibiotic มีฤทธิ์ในการต่อต้าน Lactococci , Lactobacillus , Leuconostoc spp. และ *Clostridium tyrobutyricum* แลคติซิน 481 ทนความร้อน 100°C 1ชั่วโมง มีน้ำหนักโมเลกุลประมาณ 5,000-10,000 ดาลตัน แลคติซิน 481 จะถูกสร้างขึ้นในช่วงต้นของระยะ Stationary phase ในอาหาร EGP broth (Elliker broth ที่เติม Sodium-β-Glycerophosphate 15 g/l)

5.สมบัติของสารต่อต้านจุลชีพ

การคัดเลือกสารต่อต้านจุลชีพมักขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ความสามารถของการยับยั้งหรือหน่วงเหนี่ยวการเจริญของจุลินทรีย์ , คุณสมบัติทางเคมีของสารต่อต้านจุลชีพ การพิจารณาความสามารถในการยับยั้งจุลชีพของสารต่อต้านจุลชีพจะดูจากการเจริญของเชื้อทดสอบที่ความเข้มข้นของสารต่อต้านจุลชีพต่างๆ (Braren และ Davidson., 1983) วิธีที่นิยมใช้ในการติดตามดูการเจริญ คือ Disk or Agar Well Assay ซึ่งเป็นวิธีที่ง่ายและรวดเร็วแต่ได้ผลไม่แน่นอน เพราะการตรวจสอบด้วยวิธีนี้จะต้องคำนึงถึง ชนิดและขนาดของแผ่นกรองหรือหลุม , ความเป็นกรด-ด่าง และ ความเข้มข้นของเกลือที่ใช้ ความสามารถในการซึมผ่านอาหารเลี้ยงเชื้อของสารต่อต้านจุลชีพ สมบัติของอาหารเลี้ยงเชื้อ และชนิดของจุลินทรีย์ที่ใช้ทดสอบ (Davidson และ Parish., 1989 ; Braren และ Davidson., 1983) ปัญหาเหล่านี้ทำให้อาจต้องใช้วิธีการอื่นในการตรวจสอบ นั่นคือ การทดสอบในอาหารเลี้ยงเชื้อเหลว (Tube Test) โดยติดตามความขุ่นที่เกิดขึ้นภายในอาหารเลี้ยงเชื้อ ซึ่งจะบอกถึงความสามารถของการต่อต้านจุลชีพต่อการเจริญของเชื้อทดสอบได้เช่นกัน และในการเลือกใช้สารต่อต้านจุลชีพในอาหารชนิดใดๆนั้น จำเป็นต้องมีการทดสอบความสามารถในการออกฤทธิ์ของสารต่อต้านจุลชีพนั้นๆในอาหารด้วย เพราะองค์ประกอบและสมบัติของอาหารอาจจะมีผลต่อการออกฤทธิ์ของสารต่อต้านจุลชีพ

สารต่อต้านจุลชีพจะมีผลในการถนอมอาหาร โดยทำหน้าที่ควบคุมการเจริญ หรือทำลายจุลินทรีย์ ซึ่งลักษณะในการทำงานของสารต่อต้านจุลชีพจะเป็นในลักษณะต่อไปนี้

1) การทำปฏิกริยากับเยื่อหุ้มเซลล์ โดยทำลายความสามารถในการผ่านเข้าออก (permeability) และทำให้เซลล์เสียสมดุลไป
2) ทำให้เอนไซม์ที่สำคัญบางชนิดทำงานไม่ได้
3) ทำให้สารพันธุกรรมเสียรูปร่างหรือหน้าที่ไปจากเดิม

โดยปกติสารต่อต้านจุลชีพที่ทำปฏิกริยากับเยื่อหุ้มเซลล์ในรูปแบบที่ไม่จำเพาะจะมีช่วงการทำงานที่กว้าง อย่างไรก็ตาม ชนิดของเยื่อหุ้มเซลล์อาจมีผลทำให้สารต่อต้านจุลชีพสูญเสียความสามารถในการทำงานได้ เช่น ความสามารถของสารต่อต้านจุลชีพที่มีลักษณะเป็น hydrophobic compounds จะถูกจำกัดในการเจริญของแบคทีเรียพวกแกรมลบ เนื่องจากสารต่อต้านจุลชีพชนิดนี้ไม่สามารถซึมผ่านเข้าสู่ผนังเซลล์ในชั้น Lipopolysaccharide ได้

6.สมบัติทางเคมีและฟิสิกส์

สมบัติทางเคมีและฟิสิกส์ของสารต่อต้านจุลชีพที่มีผลต่อการออกฤทธิ์ที่ควรคำนึงถึง คือ

6.1 ความมีประจุ (polarity)

เป็นสมบัติทางฟิสิกส์ที่มีความสำคัญ สารต่อต้านจุลชีพที่ดีควรจะมีส่วนที่มีความสามารถในการละลายน้ำ (solubility or hydrophilic properties) ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมากในการออกฤทธิ์ของสารต่อต้านจุลชีพ เพราะส่วนที่เป็นน้ำมักจะมีจุลินทรีย์อาศัยอยู่ อย่างไรก็ตามด้านที่ละลายน้ำได้น้อย (hydrophobic or lipophilic properties) ก็มีความจำเป็น เพราะจะเป็นส่วนที่ทำลายเยื่อหุ้มเซลล์ ดังนั้นการที่มีลักษณะเป็น emulsifier ของสารต่อต้านจุลชีพจะทำให้สารนั้นออกฤทธิ์ได้ดี

6.2 จุดเดือด (boiling point)

จุดเดือดมีอิทธิพลต่อการออกฤทธิ์โดยตรง โดยเฉพาะสมบัติที่คงอยู่ของสารต่อต้านจุลชีพ เนื่องจากถ้าอาหารต้องผ่านการให้ความร้อนระหว่างกระบวนการผลิตสารประกอบที่ระเหยง่าย เช่น สารประกอบฟีนอลิก (phenolic compound) จะระเหยและสูญเสียไประหว่างกระบวนการผลิต ซึ่งอาจทำให้สูญเสียฤทธิ์ในการต่อต้านจุลชีพ และยังทำให้เกิดกลิ่นไม่ดีกับอาหารด้วย

6.3 การแตกตัวเป็นอิออน

การแตกตัวเป็นอิออนจะขึ้นกับระดับความเป็นกรด-ด่างของอาหารนั้นๆ โดยปกติค่าความเป็นกรด-ด่างที่ทำให้สารต่อต้านจุลชีพมีประจุ จะทำให้มีฤทธิ์ในการทำงานน้อย แต่ถ้าไม่มีประจุ หรืออยู่ในสภาพเป็นกลาง จะสามารถผ่านผนังเซลล์เข้าทำปฏิกริยากับเซลล์ และทำลายจุลินทรีย์หรือยับยั้งการเจริญได้

6.4 ปฏิกิริยาทางเคมีของสารต่อต้านจุลชีพกับสารประกอบอื่นๆในอาหาร

สารต่อต้านจุลชีพสามารถทำปฏิกริยากับส่วนประกอบของอาหาร เช่น ไขมัน โปรตีน คาร์โบไฮเดรต และ สารปรุงแต่งอื่นๆ ซึ่งอาจมีผลทำให้ประสิทธิภาพในการออกฤทธิ์ของสารต่อต้านจุลชีพลดลงและอาจทำให้เกิดกลิ่น รส ที่ไม่ต้องการได้

7.การใช้สารต่อต้านจุลชีพ หรือ Lactic Streptococci ที่สร้างสารต่อต้านจุลชีพใน อุตสาหกรรมอาหาร

มีการใช้แบคทีริโอซิน หรือ แลคติกแอสิดแบคทีเรียที่สามารถสร้างสารต่อต้านจุลชีพ ในอาหารและเครื่องดื่ม เพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดจากแบคทีเรียที่ก่อให้เกิดความเสียหาย หรือก่อให้เกิดโรคโดยมีกำเนิดจากอาหาร นักวิจัยรายงานว่าแบคทีริโอซินจากแลคติกแอสิดแบคทีเรียสามารถยับยั้งจุลินทรีย์พวกแกรมบวก รวมทั้งแบคทีเรียที่ก่อให้เกิดโรค เช่น *S. aureus*, *Listeria monocytogenes* และ *Cl. botulinum* และอาจเพิ่มการต่อต้านแบคทีเรียพวกแกรมลบได้โดยการเติม chelating agents อื่นๆ (Stevens และ คณะ , 1991 ; 1992)

แบคทีริโอซินที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้จะมีเพียง ไนซิน เท่านั้นที่ได้รับการยอมรับให้จัดกลุ่มในบัญชี GRAS (Generally Recognized as Safe) และมีการใช้มากในประเทศสหรัฐอเมริกา (Food and Drug Administration., 1988) แบคทีเรียที่สามารถ สร้าง ไนซิน คือ *L. lactis* (*S. lactis*) ในอุตสาหกรรมการทำเนยแข็ง ใช้ไนซินเป็นสารปรุงแต่ง (Food Additive) ในเนยแข็งชนิดทาโดยยังคงมี activity และความเสถียรคงเดิม และพบว่าไนซินสามารถประยุกต์ใช้กับอาหารอื่นๆได้ เช่น ใช้เติมลงในผักกระป๋อง น้ำมะเขือเทศกระป๋อง เป็นต้น (Delves - Broughton., 1990)

การใช้แบคทีริโอซินในอาหารจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยหลายอย่าง ได้แก่ โครงสร้างและองค์ประกอบของอาหาร เช่น ปริมาณไขมันในอาหารจะมีผลต่อการออกฤทธิ์ของแบคทีริโอซิน จากการศึกษาพบว่า แบคทีริโอซินรวมทั้งไนซิน สามารถจับกับไขมัน จึงทำให้ประสิทธิภาพในการทำลายแบคทีเรียลดลง (Schillinger., 1991) นอกจากนี้ อุณหภูมิ ค่าความเป็นกรด-ด่าง การมี Exogenous Enzymes เช่น โปรติเอส มีผลต่อความคงตัวของแบคทีริโอซินในอาหารหรือเครื่องดื่ม เนื่องจากแบคทีริโอซินมีค่าความเป็นกรด-ด่างในการทำงานแคบ - ดังนั้นจึงควรใช้ในอาหารหรือเครื่องดื่มที่มีค่าความเป็นกรด-ด่างที่ใกล้กับค่าที่เหมาะสมในการทำงาน เพื่อให้มีประสิทธิภาพในการทำงานสูงสุด แบคทีริโอซินของแลคติกแอสิดแบคทีเรียส่วนใหญ่เป็นโปรตีนขนาดเล็ก ทนความร้อนจึงนิยมใช้ในอาหารที่ผ่านกระบวนการให้ความร้อนหรืออาหารแช่แข็ง และเนื่องจากแบคทีริโอซินเป็นสารประกอบโปรตีน ดังนั้นจึงถูกทำลายได้ด้วย Endogenous proteases หรือเอนไซม์ที่ย่อยโปรตีนในอาหาร (Dasechel., 1989)

อย่างไรก็ตามพบว่า มีความนิยมใช้จุลินทรีย์ที่สามารถผลิตสารต่อต้านจุลชีพ ในการผลิตหรือเตรียมผลิตภัณฑ์อาหารต่างๆมากกว่าการเติมแบคทีริโอซินอย่างเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใน

ผลิตภัณฑ์นม ซึ่งนิยมใช้แลคติกแอสิดแบคทีเรีย เช่น *St. lactis* , *St. cremoris* , *St. thermophilus* ในการผลิตผลิตภัณฑ์ต่างๆ

การพัฒนาเทคโนโลยีทางด้านพันธุศาสตร์ในการโคลนยีนที่เกี่ยวกับการสร้างแบคทีริโอซิน หลายๆชนิดเข้าไปในแลคติกแอสิดแบคทีเรียที่ไม่ทำให้เกิดโรค (Joerger และ Klaenhammer., 1990) หรือ *E. coli* (Holo และคณะ , 1991) ทำให้สามารถสร้าง Hybrid Bacteriocin Molecules ซึ่งทำให้แบคทีเรียสามารถสร้างแบคทีริโอซินได้หลายชนิด มีฤทธิ์ในการยับยั้งจุลินทรีย์ และทนต่อสภาวะต่างๆได้มากขึ้น จึงนับว่าเป็นประโยชน์ของการพัฒนาเทคโนโลยีทางด้านพันธุกรรมและอุตสาหกรรมอาหาร

ในงานวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะ *Streptococcus* spp. ที่พบในน้ำนมดิบและเป็นเชื้อที่ไม่ก่อให้เกิดโรคเท่านั้น

8.<u>วัตถุประสงค์ของการทดลอง</u>

1) คัดเลือก *Streptococcus* spp. สายพันธุ์ที่สามารถสร้างสารต่อต้านจุลชีพจากน้ำนมดิบ
2) แยกสารต่อต้านจุลชีพและศึกษาคุณสมบัติบางประการของสารต่อต้านจุลชีพ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย